Eduskunnan suuri valiokunta

AI FI 15/2022
3.3.2022

AMNESTY INTERNATIONAL SUOMEN OSASTO

Hietaniemenkatu 7 A
00100 Helsinki
P: 09 8562 0600
E: amnesty@amnesty.fi
W: amnesty.fi

Amnestyn lausunto valtioneuvoston ihmisoikeusselonteosta

Amnesty International on maailman suurin ihmisoikeusjärjestö, jonka toiminta perustuu yksittäisten ihmisten tuelle. Tukijoita on 10 miljoonaa, 150 maassa eri puolilla maailmaa. Amnesty on poliittisesti ja uskonnollisesti sitoutumaton. Amnesty työskentelee kansainvälisesti ja Suomessa laaja-alaisesti ihmisoikeuksien edistämiseksi.

Amnesty International Suomen osasto kiittää mahdollisuudesta lausua otsikon asiassa ja lausuu kunnioittavasti seuraavaa:

Selonteolla hyvät lähtökohdat ja painopisteet

Selonteko alkaa lausumalla sen olevan Suomen ihmisoikeuspolitiikkaa sekä hallituksen perus- ja ihmisoikeustoimintaa pitkäjänteisesti linjaava asiakirja (luku 1) ja toteaa viimeisessä luvussa valmistelun tapahtuneen niin, että selonteon ohjausvaikutus voisi olla ylihallituskautinen. Selonteossa käsitellään rinnakkain ja toisiinsa liittyen kansainvälisiä ihmisoikeuskysymyksiä sekä EU-tason ja kansallisen tason perus- ja ihmisoikeuspolitiikkaa. Nämä ovat hyviä lähtökohtia, sillä ihmisoikeuspolitiikassa tarvitaan pitkäjänteisyyttä ja eri toimintatasojen ja politiikkasektoreiden johdonmukaisuutta.

Selonteossa todetaan valtioneuvoston edistävän järjestelmällistä ja kehittyvää perus- ja ihmisoikeuksien vaikutusten arviointia kaikessa viranomaistoiminnassa ja avataan hallitusohjelmaan sekä ulko- ja turvallisuuspoliittiseen selontekoon sisältyvää linjausta ulko- ja turvallisuuspolitiikan ihmisoikeusperustaisuudesta (luku 2). Kansainvälisen sääntöpohjaisen järjestelmän tukeminen, tasa-arvon ja yhdenvertaisuuden edistäminen omalla edustautumisella ja tuella muille, ihmisoikeuspolitiikan riittävä resursointi ja johdonmukainen toiminta eri toimintaympäristöissä ovat hyviä toimintaa ohjaavia periaatteita.

Toimintaympäristön analyysi on ansiokasta (luku 3). Pidämme tärkeänä ennen kaikkea ilmastonmuutoksen ja luonnon monimuotoisuuden kadon, taloudellisen ja sosiaalisen eriarvoisuuden, ihmisoikeuspuolustajien ja kansalaisyhteiskunnan toiminnan lisääntymisen ja samalla sen estämisen huomioimista. Lisäksi naisten ja seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjen oikeuksien vastustamisen, koronapandemian vaikutusten, yritysten roolin, autoritaarisuuden nousun sekä ihmisoikeusvelvoitteiden ja koko ihmisoikeusjärjestelmän kyseenalaistamisen, mukaan lukien Kiinan ja Venäjän toiminta kansainvälisillä foorumeilla, tarkastelu selonteossa on erittäin tervetullutta.

Niin ikään selonteon tavoite ihmisoikeuksien täytäntöönpanosta ja oikeusvaltiokehityksen vahvistamisesta (luku 4) ja valitut painopisteet, kuten perus- ja ihmisoikeudet erottamattomana osana kestävää kehitystä (luku 6) sekä oikeuksien toteutuminen digitalisaatiossa ja tiedonvälityksessä (luku 7)

ovat perusteltuja. Erityisen arvokasta on yhdenvertaisuuden, sukupuolten tasa-arvon ja osallistumisoikeuksien vahvistamisen valitseminen painopisteeksi ja sitä koskevan luvun monin tavoin hyvät linjaukset esimerkiksi risteävän syrjinnän huomioimisesta (luku 5). Myös kansalaisyhteiskunnan merkityksen tunnustaminen ja vahva tuki ihmisoikeuspuolustajien toiminnalle on erittäin tärkeää (luku 4.7).

Johdonmukaisuudesta ja sen puutteesta

Ansiokkaasta johdonmukaisuuden tavoitteesta huolimatta selonteon suurimmat puutteet koskevat juuri tämän tavoitteen näkymistä sen sisällöissä käytännössä. Selonteossa mainitaan Suomen toiminnan ulko- ja turvallisuuspolitiikassa nojaavan kansanvälisen oikeuden, mukaan lukien kansainvälisen humanitaarisen oikeuden ja ihmisoikeussopimusten määräysten ja periaatteiden kunnioittamiseen ja täytäntöönpanoon, mutta samaa ei selkeästi todeta kansallisesta toiminnasta. Selonteossa tunnistetaan monia keskeisiä ihmisoikeusongelmia, niiden osalta tehdään linjauksia ja konkreettisiakin toimenpiteitä ehdotetaan monissa paikoin globaalille tasolle, mutta EU:n ja erityisesti Suomen oman ihmisoikeustilanteen käsittely jää usein hyvin ohueksi.

Tärkeä tavoite vahvan kansainvälisen ihmisoikeuksien valvontajärjestelmän puolustamiseksi jää puolitiehen, kun järjestelmän arvostus ei näy Suomen valvontaelimiltä saamien suositusten tehokkaana toimeenpanona käytännössä ja suositukset mainitaan selonteossa Suomen kontekstissa vain harvoin. Tavoitteeksi on kirjattu Suomen rohkaisevan muita valtioita liittymään kansainvälisiin ihmisoikeussopimuksiin, mutta Suomi ei edelleenkään ole saanut ratifioitua kansainvälisen työjärjestön ILO:n alkuperäis- ja heimokansoja koskevaa yleissopimusta 169, vaikka ratifioimisen edellytyksiä kerrotaankin jatkettavan. Myös ulkopolitiikan puolella konkretiaa löytyy lähinnä varsinaisen ihmisoikeusjärjestelmän ja kehityspolitiikan saralta, kun esimerkiksi kauppapolitiikka loistaa poissaolollaan huolimatta siitä, että kaiken ulkopolitiikan on linjattu olevan ihmisoikeusperustaista. Tämä johdonmukaisuuden puute on näkynyt myös käytännössä esimerkiksi Suomen vastustaessa Maailman Kauppajärjestön teollis- ja tekijänoikeuksia käsittelevän TRIPS-sopimuksen tiettyihin velvoitteisiin esitettyä väliaikaista erivapautta (waiver), jolla on ollut tarkoitus turvata pandemian torjuntaan tarvittavien lääkkeiden ja muiden testaukseen ja hoitoon tarvittavien tuotteiden saatavuus.

Epäjohdonmukaisuus näkyy voimakkaasti myös EU-politiikassa. Selonteossa mainitaan tavoitteena uskottava ja vahva EU, joka osoittaa globaalia johtajuutta ihmisoikeuskysymyksissä. Lisäksi todetaan, että kansainvälisen oikeuden kunnioittamisen sekä ihmisoikeuksien, demokratian ja oikeusvaltioperiaatteen edistämisen tulee olla EU:n ulkoisen toiminnan ytimessä. EU:n uskottavuus ja johtajuus mainituilla alueilla ei ole mahdollista, mikäli EU:n sisäinen politiikka ja toiminta eivät vastaa näitä tavoitteita. EU:lla on sisäisiä ongelmia muun muassa oikeusvaltioperiaatteen toteutumisessa sekä kansainvälisen oikeuden ja ihmisoikeuksien kunnioittamisessa etenkin pakolaiskysymyksissä. EU myös käyttää ulkosuhteissaan hyväkseen vaikutusvaltaansa kielteisen turvapaikkapäätöksen saaneiden ihmisten palauttamisen edistämiseen. Tämä toiminta ei edistä tavoitetta globaalista ja uskottavasta johtajuudesta ihmisoikeuskysymyksissä, mutta tätä ongelmaa ei selonteossa huomioida.

Alla käsitellään joitakin keskeisiä kysymyksiä johdonmukaisuusnäkökulmasta.

<u>Suomen ja EU:n maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikka</u>

Selonteossa tunnustetaan maailmassa olevan eniten pakolaisia sitten toisen maailmansodan. Kun otetaan huomioon meneillään olevat konfliktit sekä muun muassa se, miten ilmastokriisi ajaa yhä enemmän ihmisiä kodeistaan, ei maailman pakolaistilanne tule lähiaikoina helpottamaan, vaan

pikemminkin vaikeutumaan. Selonteossa todetaan kansainvälisen suojelun tarjoamisen sitä tarvitseville olevan keskeinen eurooppalainen arvo, johon myös Suomi on sitoutunut. Suomea velvoittavat myös kansainväliset sopimukset, joiden nojalla Suomi on sitoutunut vastaanottamaan turvapaikanhakijoita. Selonteossa todetaankin Suomen nostaneen kiintiöpakolaisten määrää. Kiintiön nosto on esimerkki Suomen tekemästä pakolaisten oikeuksia edistävästä työstä. On tärkeää, että Suomi korostaa pakolaisten uudelleensijoittamisen merkitystä myös EU-kontekstissa ja kannustaa muita EU-maita osallistumaan uudelleensijoittamisohjelmaan.

Monessa muussa turvapaikanhakijoihin ja pakolaisiin liittyvässä asiassa Suomi ei kuitenkaan valitettavasti ole edistänyt oikeuksia vastaavalla tavalla. Esimerkkinä voi mainita kansainvälistä suojelua saaneiden perheenyhdistämisen, mistä Suomi on myös saanut useita kertoja suosituksia ylikansallisilta ihmisoikeuselimiltä. Edellisellä hallituskaudella kansainvälistä suojelua saaneiden perheenyhdistämistä vaikeutettiin toimeentuloedellytyksen lisäämisellä lakiin, mikä teki perheenyhdistämisen käytännössä mahdottomaksi toissijaista suojelua saaneille henkilöille. Tätä epäkohtaa ei ole edelleenkään useista valvontaelinten suosituksista huolimatta saatu korjattua. Suomen tekemää erottelua, jossa toissijaista suojelua saaneet henkilöt ovat pakolaisia heikommassa asemassa perheenyhdistämisen osalta, ei voi pitää oikeutettuna myöskään EU-lainsäädännön nojalla, sillä kyseinen erottelu on nimenomaisesti kielletty komission perheenyhdistämissäädösten tulkintaohjeissa.

Selonteossa todetaan kansainvälisten sopimusvalvontaelinten Suomelle antamissa suosituksissa ihmiskaupan uhrien huomioimisen, turvapaikkalainsäädäntöön tehtyjen muutosten, turvapaikkaprosessin laadun ja oikeusvarmuuden, lasten säilöönoton sekä perheenyhdistämisen olleen toistuvia teemoja. Useisiin suosituksiin todetaan jo reagoidun ja tarvittavia säädösmuutoksia valmistellaan. Lisäksi selonteossa sanotaan, että oikeuksien käytännön toteutumista seurataan.

Tosiasiassa vain pieni osa näistä kansainvälisistä suosituksista on pantu täytäntöön. Turvapaikanhakijoiden oikeusturvaa on uudistettu osittain sille tasolle, missä se oli ennen siihen edellisellä hallituskaudella tehtyjä heikennyksiä. Osa heikennyksistä on kuitenkin yhä voimassa. Näitä ovat esimerkiksi korkea valituslupakynnys korkeimpaan hallinto-oikeuteen, ei oikeutta itse valita avustajaansa turvapaikkamenettelyn ensimmäisessä vaiheessa sekä uusintahakemusmenettelyn vaikeutus. Kuten edellä on todettu, perheenyhdistäminen on hyvistä aikeista huolimatta edelleen lähes mahdotonta suurelle osalle kansainvälistä suojelua saaneista. Ihmiskaupan uhrien oleskelulupakäytännöt eivät ole toimivia ja heidän haavoittuvuutensa arviointi on epäyhdenmukaista.[1] Lapsia otetaan yhä säilöön sekä yksin Suomeen tulleina että perheensä kanssa. Suurimmassa osassa näistä esimerkeistä ihmisoikeusmyönteisiä lakimuutoksia ei ole edes odotettavissa. Kansainvälistä suojelua hakevien oikeuksien osalta kansainvälisten suositusten toimeenpano näyttääkin todella heikolta.

Kansainvälistä suojelua hakevien oikeuksien toteutumista ei myöskään säännöllisesti ja systemaattisesti seurata. Seuranta perustuu lähinnä Yhdenvertaisuusvaltuutetun ja joskus YK:n pakolaisjärjestö UNHCR:n tekemään ulkomaalaisia koskevien päätösten tutkimiseen sekä pakolaisten oikeuksia seuraavien järjestöjen ja toimijoiden raportointiin epäkohdista. Olisikin tärkeää, että oikeuksien toteutumista ja esimerkiksi Suomen saamia suosituksia ja niiden täytäntöönpanoa todella seurattaisiin ja seurannan tuloksia tuotaisiin myös julkisuuteen.

Suomen ja maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikka on suuresti kytköksissä EU:n vastaavaan politiikkaan. EU:n yhteinen turvapaikkajärjestelmä ja sen kehittäminen vaikuttavat myös Suomen lainsäädäntöön. Selonteossa mainitaan Suomen sitoutuneen yhteisiin eurooppalaisiin ratkaisuihin maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikan kehittämiseksi. Kyseinen ilmaus näyttää usein tarkoittavan käytännössä sitä, että

[1] https://vnk.fi/-/1410869/selvitys-ihmiskauppaa-koskevaa-erityissaannosta-kaytetaan-harvoin-perusteena-uhrin-oleskeluluvalle

Suomi on valmis antamaan periksi vaatimuksissaan saadakseen aikaan neuvottelutuloksen. Kansainväliset ihmisoikeusvelvoitteet eivät kuitenkaan ole sellaisia seikkoja, joissa tulisi tai voisi antaa periksi yhteisen neuvottelutuloksen saamiseksi. Selonteon kunnianhimoiset tavoitteet eivät näytä toteutuvan Suomen sisäisessä eivätkä myöskään EU-tason turvapaikkapolitiikassa, jossa Suomen tulisi pitää tiukasti kiinni ihmisoikeusvelvoitteiden kunnioittamisen vaatimuksesta. Selonteossa mainitaan kansainvälisen oikeuden velvoitteiden sekä perus- ja ihmisoikeuksien kunnioittaminen kaikessa kansallisessa ja EU:n toiminnassa. Tämä ei kuitenkaan näy Suomen kannoissa suureen osaan EU:n turvapaikanhakijoita koskeviin uusiin lakiehdotuksiin liittyen eikä myöskään kansalliseen lainsäädäntöön tehtyihin heikennyksiin vastaamisessa.

Selonteossa linjataan ansiokkaasti, että oikeudenmukainen menettely, riittävä oikeus muutoksenhakuun, oikeusturvan toteutuminen kaikissa tilanteissa sekä haavoittuvassa asemassa olevien henkilöiden tarpeiden huomioiminen ovat Suomelle tärkeitä EU:n turvapaikkapolitiikan kehittämisessä. Lisäksi lapsen oikeudet ja lapsen edun ensisijaisuus nähdään tärkeinä edistää. Näitä kantoja tulisikin tuoda voimakkaasti esille kaikissa EU:n turvapaikkapolitiikkaa koskevissa neuvotteluissa. Nyt kyseiset seikat eivät tosiasiassa näy EU-politiikassa eivätkä etenkään komission uusissa lakiehdotuksissa.

Viimeaikaiset ehdotukset muun muassa EU:n uudesta maahanmuutto- ja turvapaikkalainsäädäntöpaketista sekä pakolaisten ja siirtolaisten välineellistämisen torjumisesta eivät edistä ihmisoikeuksien toteutumista, vaan pikemminkin päinvastoin loukkaavat oikeutta hakea kansainvälistä suojelua sekä muita perustavanlaatuisia ihmisoikeuksia.[2] Suomen tulisi näissä neuvotteluissa pitää tiukasti kiinni ihmisoikeuksia edistävistä vaateista. Ihmisoikeuksia edistävä ja tulevaisuuteen katsova politiikka pyrkii ensisijaisesti turvallisten väylien luomiseen turvapaikanhakijoille vakaisiin maihin, kuten Euroopan unionin maihin, eikä rajojen sulkemiseen ja turvapaikanhaun rajoittamiseen.

EU-maiden viranomaiset ovat tutkitusti syyllistyneet laittomaan pushback-toimintaan eli turvapaikanhakijoiden laittomiin käännytyksiin ja turvapaikanhaun estämiseen useissa maissa ja laittomat käännytykset sekä väkivaltaisuudet turvapaikanhakijoita kohtaan ovat yleistä EU:n rajoilla.[3] Amnesty on raportoinut viimeaikaisista pushbackeista muun muassa Kreikassa[4] ja Puolassa[5]. Frontex on ollut osallisena toimintaan sallimalla jäsenmaiden viranomaisten lainvastaiset käytännöt ilman niihin puuttumista. Myös suomalaisia rajavartijoita on oletettavasti ollut mukana pushback-toiminnassa Frontex-operaatioissa.[6] Kyseinen toiminta loukkaa vakavasti kansainvälistä oikeutta ja perustavanlaatuista oikeutta turvapaikanhakuun. Kansainvälisten ihmisoikeusnormien mukaan jokaisella on oikeus hakea kansainvälistä suojelua toisesta maasta ja mielivaltaiset sekä joukkokäännytykset ovat kiellettyjä. Suomen tuleekin varmistaa viranhaltijoiden toiminnan lainmukaisuus ja ihmisoikeuksien mukaisuus kaikessa toiminnassaan sekä kansallisesti että kansainvälisesti, jotta selonteon tavoitteet toteutuvat. Syytökset pushback-toimintaan osallistumisesta, edes jättämällä puuttumatta muiden jäsenvaltioiden toimintaan, ovat vakavia ja voivat johtaa ihmisoikeusloukkausten toteamiseen.

---

[2] https://www.fiia.fi/julkaisu/schengen-reform-and-the-instrumentalisation-of-asylum-seekers?utm_source=fiia_julkaisutiedote&utm_medium=email&utm_campaign=FIIA_BP333

[3] https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/10/eu-new-evidence-of-systematic-unlawful-pushbacks-and-violence-at-borders/

[4] https://www.amnesty.org/en/documents/eur25/4307/2021/en/

https://www.amnesty.fi/amnesty-kreikka-syyllistyy-pakolaisten-kidutukseen-kaltoinkohteluun-ja-laittomiin-palautuksiin/

[5] https://www.amnesty.org/en/latest/news/2021/09/poland-digital-investigation-proves-poland-violated-refugees-rights/

https://www.amnesty.fi/amnesty-uusia-todisteita-sotilaiden-silmittomasta-vakivallasta-valko-venajan-ja-puolan-rajalla/?post_date=20211220131308

[6] https://yle.fi/uutiset/3-12204386

Tasaveroisten ja kestävien kumppanuuksien luominen lähtö- ja kauttakulkumaiden kanssa on tärkeää. Selonteon kirjaus kumppanimaiden maahanmuutto- ja turvapaikkapolitiikkaan vaikuttamisesta siten, että siitä tulisi kansainvälistä oikeutta ja ihmisoikeuksia kunnioittavaa, on ansiokas. Selonteossa mainitaan niin sanotun säännösten vastaisen muuttoliikkeen perimmäisiin syihin vaikuttaminen. Huomioimatta on kuitenkin jätetty tärkeä ihmisoikeusmyönteinen mahdollisuus vaikuttaa siihen, millä keinoilla ihmiset liikkuvat – vaihtoehtoisten reittien edistäminen. Tehokkain keino edistää niin sanotun säännösten vastaisen liikkumisten vähenemistä sekä muun muassa vaikuttaa ihmissalakuljetukseen ja ihmiskauppaan on luoda mahdollisimman monia vaihtoehtoisia, turvallisia reittejä kodeistaan pakon edessä lähtemään joutuneille ihmisille tulla Suomeen ja Eurooppaan. Näitä ovat esimerkiksi perheenyhdistämisen helpottaminen, työ- ja opiskeluperäisten oleskelulupien myöntäminen, humanitaariset viisumit sekä pakolaisten suurempi uudelleensijoittaminen. Kumppanuudet, joissa keskitytään maahanmuuton vähentämiseen eivät useinkaan perustu aidolle yhteisymmärrykselle eivät luo siten aitoa kumppanuutta.

Kansainvälinen valvontajärjestelmä

Selonteko sisältää monia hyviä linjauksia kattavan ja toimintakykyisen kansainvälisten ja alueellisten ihmisoikeussopimusten täytäntöönpanon valvontajärjestelmän tukemisesta (luku 4.1). Esimerkiksi tuki eri valvontaelinten välisen vuorovaikutuksen lisääntymiselle ja vapaaehtoisrahoitus Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen toimintaedellytysten vahvistamiseksi ovat hyviä linjauksia. Myös YK:n sopimusvalvontaelinjärjestelmä tarvitsee kipeästi niin rahallista kuin muuta tukea.

Samaan aikaan Suomen sopimusvalvontaelimiltä saamista suosituksista todetaan ainoastaan, että niitä käsitellään valtioneuvoston perus- ja ihmisoikeusverkostossa. Tämä on toki tärkeää, muttei riitä, mistä kertoo esimerkiksi se, että suositusten toimeenpano etenee hyvin hitaasti ja monet suositukset toistuvat vuodesta, jopa vuosikymmenestä toiseen. Toistuvia teemoja ovat esimerkiksi naisiin kohdistuva väkivalta, ihmisoikeuksia loukkaava translaki, perusturvan riittämätön taso, saamelaisten oikeuksien loukkaukset ja turvapaikanhakijoiden oikeusturvaongelmat.

Suositusten toimeenpanon tehostamiseksi tulisikin pikaisesti ryhtyä konkreettisiin toimiin esimerkiksi luomalla mekanismi, jolla ajantasainen tilanne saatettaisiin säännöllisesti valtioneuvoston ja eduskunnan käsittelyyn. Tätä vaatii paitsi ihmisoikeuksien toteutuminen käytännössä, myös Suomen uskottavuus monenkeskisen sääntöpohjaisen järjestelmän puolustajana.

Suomen uskottavuutta testataan myös YK:n ihmisoikeusneuvoston jäsenenä, jossa Suomelta odotetaan yhtä aikaa rohkeaa ja aktiivista toimintaa muualla maailmassa tapahtuviin vakaviin ihmisoikeusloukkauksiin puuttumiseksi ja oman ihmisoikeustilanteensa rehellistä käsittelyä yleismaailmallisessa määräaikaistarkastelussa (UPR). Selonteossa todetaan Suomen hyväksyneen valtaosan edellisellä UPR-kierroksella saamistaan suosituksista ja edistävän näiden suositusten täytäntöönpanoa. Aiemmassa tarkastelussa korostuneet vihapuhe, rasismi ja muukalaispelko ja naisiin kohdistuva väkivalta ovat kuitenkin Suomessa edelleen suuria ongelmia.

Oikeusvaltioperiaatteen noudattaminen ja vahvistaminen

Selonteko sisältää osuvaa analyysia oikeusvaltion tilasta Suomessa ja EU:ssa ja oikeusvaltioperiaatteen kytkeytyminen tiiviisti perus- ja ihmisoikeuksiin on havaittu ja sanallistettu ansiokkaasti (luku 4.5). Ihmisoikeuksien turvaaminen on olennainen osa oikeusvaltioperiaatteen toteutumista. Kansallisella tasolla toimet oikeusvaltioperiaatteen edistämiseksi eivät kuitenkaan näyttäydy riittävän

kunnianhimoisina, kun otetaan huomioon, että periaate on otettu yhdeksi selonteon perustavista tavoitteista.

Sitoutuminen vahvistamaan lainvalmistelijoiden perus- ja ihmisoikeuksia koskevaa osaamista ja arvioimaan säädösehdotusten olennaiset perus- ja ihmisoikeusvaikutukset sekä lisäämään ihmisoikeuksien tuntemusta erityisesti taloudellisten, sosiaalisten ja sivistyksellisten oikeuksien toimeenpanossa on äärimmäisen tärkeä kirjaus. Vaikka vaikutusarviointien edistämiseen lainvalmistelussa on viime aikoina alettu panostaa, lakiesitysten perus- ja ihmisoikeusvaikutusten arviointi on yhä usein epätasaista, ohutta tai puuttuu. Lainvalmistelun lisäksi ihmisoikeusvaikutusten arviointi tulee ulottaa koskemaan kaikkea poliittista päätöksentekoa ja viranomaistoimintaa politiikkaohjelmista valtion budjettiin. Ihmisoikeusosaamista tulee myös vahvistaa kaikilla hallinnon tasoilla ministeriöistä hyvinvointialueisiin ja kuntiin ja tälle työlle taata riittävät resurssit.

Oikeusvaltion tilaa koskevan osion suurin heikkous liittyy turvapaikanhakijoiden kohteluun. Turvapaikanhakijoita ei käsitellä luvussa millään tavalla siitä huolimatta, että viime hallituskaudella Suomessa luotiin yhdelle ihmisryhmälle selvästi muita heikompi oikeusturva, eikä tilanne ole viimeaikaisista parannuksista huolimatta korjaantunut kokonaan. Myöskään EU:n kohdalla turvapaikkapolitiikkaa ei käsitellä oikeusturvanäkökulmasta, vaikka EU:n oma turvapaikkalainsäädäntö jatkuvasti heikentää turvapaikanhakijoiden oikeuksien toteutumista ja on paikoin sekä EU:n omien arvojen että kansainvälisten ihmisoikeusnormien vastaista. Nämä seikat yhdistettynä EU:n pyrkimyksiin ulkoistaa vastuu turvapaikanhakijoista ja pakolaisista kolmansille maille heikentävät merkittävästi Suomen ja EU:n uskottavuutta oikeusvaltion ja ihmisoikeuksien puolestapuhujana kansainvälisillä foorumeilla samaan aikaan, kun tarve määrätietoiselle toiminnalle kansainvälisen järjestelmän puolesta on valtava. Suomen aktiivisen oikeusvaltio-ongelmiin puuttuvan ja oikeusvaltiomekanismeja vahvistavan ja hyödyntävän linjan soisi ulottuvan myös EU:n turvapaikkapolitiikkaan.

Yhdenvertaisuus, sukupuolten tasa-arvo ja osallistumisoikeudet

Selonteossa on erinomaisesti nostettu esiin yhdenvertaisuuden ja tasa-arvon merkitys sekä eriarvoisuuden vähentäminen niin kansallisissa kuin kansainvälisissä toimissa (luku 5). Lisäksi linjataan Suomen tukevan erityisesti naisten sekä syrjinnän kohteeksi joutuvien väestöryhmien osallistumisoikeuksia. Myös rakenteellinen syrjintä ja risteävien erojen näkökulma on ansiokkaasti tunnistettu, ja niiden olisi suonut näkyvän läpileikkaavasti koko selonteossa. Selonteko jättää kuitenkin epäselväksi, miksi haavoittuvien väestöryhmien oikeuksien edistäminen painottuu vain kansainvälisessä toiminnassa.

Ihmisoikeuksien toteutuminen digitalisaatiossa

Selonteossa tunnistetaan digitalisaation ja teknologian moninaiset vaikutukset ihmisoikeuksien toteutumiseen erilaisine riskeineen ja linjataan ansiokkaasti Suomen pyrkivän vahvistamaan asiaa koskevaa kansainvälistä sääntelyä (luku 7). Myös kirjaus, jonka mukaan täysin autonomisia, ihmisen kontrollin ulottumattomissa olevia asejärjestelmiä ei pidä kehittää, on tärkeä. Luvun olisi kuitenkin toivonut sisältävän selkeitä kirjauksia laittoman verkkovalvonnan aiheuttamasta merkittävästä uhasta ihmisoikeuksille ja erityisesti ihmisoikeuspuolustajien, aktivistien ja toimittajien työlle, sekä konkreettisia toimia tähän uhkaan vastaamiseksi. Myös Suomessakin käytössä olevan epäluotettavan ja syrjinnälle alttiin kasvojentunnistusteknologian käyttö tulisi kieltää.[7]

[7] Lisätietoja kasvojentunnistusteknologiaan liittyvistä ongelmista esim. https://www.amnesty.org/en/latest/research/2020/06/amnesty-international-calls-for-ban-on-the-use-of-facial-recognition-technology-for-mass-surveillance/

Sinänsä tärkeä luku sananvapauden turvaamisesta ei sisällä intersektionaalista näkökulmaa siitä huolimatta, että verkkohäirintä ja -väkivalta uhkaavat erityisesti naisten ja syrjittyjen vähemmistöjen sananvapauden toteutumista. Amnestyn kansainvälisen tutkimuksen[8] mukaan suhteettoman suuri osa naisiin kohdistuvasta häirinnästä Twitterissä kohdistuu rodullistettuihin naisiin, uskonnollisiin vähemmistöihin, lesboihin, biseksuaaleihin, transnaisiin ja muunsukupuolisiin sekä vammaisiin naisiin. Tämä on ongelma myös Suomessa. Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastaisen komission (ECRI) mukaan rasistinen vihapuhe on lisääntynyt Suomessa ja se kohdistuu erityisesti turvapaikanhakijoihin ja muslimeihin.[9]

Amnestyn keskeiset suositukset EU-politiikassa

Selonteossa mainitaan yhteiset eurooppalaiset arvot, joihin myös Suomi on sitoutunut. Myös Valtioneuvoston selonteossa EU-politiikasta vuodelta 2021 mainitaan yhteisten arvojen olevan kaiken toiminnan perustana.[10] Demokratian, oikeusvaltioperiaatteen sekä perus- ja ihmisoikeuksien kerrotaan olevan yhteiskuntamme ja EU:n kulmakiviä. Ihmisarvon ja ihmisoikeuksien kunnioittamisen, vapauden, demokratian, tasa-arvon ja oikeusvaltioperiaatteen taas yhteisiä arvoja, joita tulee ylläpitää ja kunnioittaa.

Edellä on mainittu niitä puutteellisuuksia ja epäjohdonmukaisuuksia, joita Suomen EU-politiikkaan kytkeytyy. Onkin olennaista, että sanottuja yhteisiä arvoja ja Suomen perus- ja ihmisoikeuksien edistämiseen liittyviä tavoitteita käytännön politiikkatoimissa tosiasiallisesti toteutetaan. Tähän tulee kiinnittää huomiota kaikessa toiminnassa, myös vaikeakulkuisissa EU-neuvottelutilanteissa.

EU:ssa on tälläkin hetkellä käynnissä useita prosesseja, joihin liittyy isoja ihmisoikeuskysymyksiä. Näitä ovat esimerkiksi EU:n yhteinen maahanmuutto- ja turvapaikkalainsäädäntö ja sen kehittäminen, siirtolaisten ja turvapaikanhakijoiden niin sanottuun välineellistämiseen liittyvät lakiehdotukset, Ukrainan auttamiseen tähtäävät toimet sekä Puolaa ja Unkaria koskevat oikeusvaltiokehitykseen liittyvät toimet. Suomen tulee näissä kaikissa ottaa ihmisoikeuksia edistävä kanta, kuten selonteossa on tarkoitettukin.

EU:n yhteisessä maahanmuutto- ja turvapaikkalainsäädännössä on tärkeää, että yksilöllinen turvapaikkamenettely säilytetään eikä syrjivään, kansalaisuuden perusteella jaoteltuun rajamenettelyyn päädytä. Rajamenettelyssä eivät toteudu myöskään turvapaikanhakijoiden oikeusturvatakeet täysimääräisesti, mikä kasvattaa riskiä ehdottoman palautuskiellon loukkauksille. Myöskään lapsen oikeudet eivät komission ehdottamassa lakipaketissa toteudu, kun myös lapsia ehdotetaan otettavaksi rajamenettelyyn. Ongelmallista on myös aidon solidaarisuuden puute jäsenmaiden välillä, kun vastuunjakoa turvapaikanhakijoista ei ole ehdotettu pakolliseksi. Nyt ehdotettu kielteisen päätöksen saaneiden hakijoiden palautusten sponsorointi uhkaa vakavasti loukata ihmisoikeuksia, kun turvapaikanhakijoita kohtaan vihamieliset maat ottavat heidän palautuksistaan vastuun. Ehdotukset myös lisäävät tosiasiallista säilöönottoa voimakkaasti ja niin kutsutuissa kriisitilanteissa rajoittavat turvapaikanhakua entisestään. Kaikissa näissä ongelmallisissa kohdissa Suomen tulee ottaa kanta, joka vaatii ihmisoikeuksien kunnioittamista ja pyrkii estämään turvapaikanhakijoiden oikeuksien heikennykset.

EU:n ehdotuksissa välineellistämistilanteisiin vastaamiseksi Suomen kannat ovat olleet ihmisoikeusnäkökulmasta pettymys. On selvää, että komission ehdotuksissa ei pyritä takaamaan turvapaikanhakijoiden oikeuksien täysimääräistä toteutumista, vaan pikemminkin laillistetaan joidenkin maiden jo nyt toteuttama käytäntö viivyttää turvapaikkahakemusten rekisteröintiä. Turvapaikanhakijoiden oikeuksia heikennetään voimakkaasti muun muassa oikeuttamalla hakemusten vastaanoton viivästyttäminen, antamalla heille vain minimimääräiset vastaanottopalvelut sekä pitämällä

[8] Suomenkielinen Toxic Twitter -kampanjasivu: https://www.amnesty.fi/toxictwitter/ ja Toxic Twitter -raportti: https://www.amnesty.org/en/latest/research/2018/03/online-violence-against-women-chapter-1/

[9] Euroopan rasismin ja suvaitsemattomuuden vastainen komissio ECRI, 2019: https://rm.coe.int/fifth-report-on-finland-finnish-translation-/1680972fa8

[10] https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162702/VN_2021_4.pdf?sequence=1&isAllowed=y

heitä säilöönoton kaltaisissa oloissa riippumatta edes siitä, ovatko he lapsia tai haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä. Suomen tulee harkita uudelleen kantaansa ihmisoikeusperustaisuuden valossa ja vaatia ihmisten oikeudet turvaavaa lainsäädäntöä.

Ukrainan kriisi kohdistuu kaikkiin Ukrainassa asuviin ihmisiin. Ukrainassa asuu Ukrainan kansalaisten lisäksi monia muita kansalaisuuksia, ja maa on ollut määränpää myös Venäjältä, Valko-Venäjältä ja Keski-Aasian maista pakenemaan joutuneille ihmisille. Ukrainan auttamiseksi EU:ssa neuvoteltavissa toimissa on huomioitava Ukrainasta pakenevat ihmiset. Suomen tulee ylläpitää kaikkien ihmisten ihmisoikeuksien kunnioittamista myös näissä neuvotteluissa ja vaatia kaikkien Ukrainasta pakenevien ihmisten pääsyä EU:n alueelle, kansalaisuudesta tai oleskelustatuksesta riippumatta. Lisäksi on tärkeä varmistaa. että pakenevien ihmisten perheet voivat yhdistyä EU:n alueella ja että ihmisille annetaan sellainen status, jolla he saavat EU:ssa suojelua ja tarvitsemiaan palveluita. Myös tilapäistä suojelua koskevan EU:n direktiivin aktivoimista tulee vaatia.

EU:ssa on jo vuosia ollut prosesseja Unkaria ja Puolaa vastaan oikeusvaltioperiaatteen turvaamiseksi näissä maissa. Puola ja Unkari ovat edelleen jatkaneet EU:n arvojen vastaista toimintaansa. Oikeusvaltion puutteet ovat johtaneet useiden perus- ja ihmisoikeuksien loukkauksiin näissä maissa. Muun muassa kokoontumis- ja yhdistymisvapauteen, oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, yhdenvertaisuuteen, sateenkaarivähemmistöjen oikeuksiin, naisten seksuaali- ja lisääntymisoikeuksiin sekä sananvapauteen on kohdistunut loukkauksia. Kansalaisyhteiskunnan toimitila on nopeasti kaventunut ja ihmisoikeuspuolustajat ovat kohdanneet häirintää ja rikossyytteitä. Onkin tärkeää, että Suomi vaatii kaikkien EU:ssa käytössä olevien menettelyjen, mukaan lukien artikla 7-menettelyn ja ehdollisuusmekanismin, mahdollisimman tehokasta käyttöä näiden maiden oikeusvaltiotilanteiden korjaamiseksi.

Kunnioittavasti,

Niina Laajapuro
Ihmisoikeustyön johtaja

Kaisa Korhonen
Oikeudellinen asiantuntija